

بسم الله الرحمن الرحيم

44 نکته کاربردی
برای تحقیق و تألیف مقالات پژوهشی

ارایه بحث

دکتر اصغر افتخاری

به اهتمام

انجمن علمی دانشجویی

دانشکده معارف اسلامی و علوم سیاسی

شناسنامه موضوع

1. نوع فعالیت: کارگاه پژوهشی
1. رایه دهنده بحث: دکتر اصغر افتخاری
2. دانشیار گروه علوم سیاسی دانشگاه امام صادق □
3. آدرس الکترونیک: www.eftekhary.ir
4. پست الکترونیکی: eftekhariasg@gmail.com
5. برگزار کننده: انجمن علمی دانشجویی - دانشکده معارف اسلامی و علوم سیاسی
6. مخاطبان: دانشجویان رشته‌های علوم انسانی / مقاطع کارشناسی - کارشناسی ارشد
7. پیش‌نیازها: آشنایی با روش تحقیق
8. مکان برگزاری: دانشگاه امام صادق □
9. پیوست: لوح فشرده کارگاه پژوهشی (1 عدد)

فهرست مطالب

مقدمه

سازمان بحث

فصل 1. ایده پردازی

فصل 2. تحلیل

فصل 3. نگارش

خاتمه

تحقیق و نگارش متون پژوهشی (اعم از مقاله و کتاب) از جمله مهارت های علمی است که تمامی دانشجویان لازم است متناسب با رشته و حوزه تحصیلی شان آن را فراگیرند. این مهم دارای دو رکن اصلی است:

نخست - فراگیری اصول و روش های علمی ای که طی دوران تحصیل معمولاً محقق می گردد. دوم - فراگیری اصول عملی و نحوه کار بست یافته های نظری که جنبه تجربی دارد.

متن حاضر حاوی هر دو بُعد است و البته گوینده تلاش دارد تا ابعاد کاربردی را مورد تأکید خاص قرار دهد. آنچه در متن آمده خلاصه اجرایی مطالبی است که در کارگاه پژوهشی ای با همین عنوان برای دانشجویان علاقه مند رشته معارف اسلامی و علوم سیاسی ارائه شده است. جهت سهولت در استفاده از مطالب، علاوه بر لوح فشرده کارگاه که پیوست است؛ محتوای مطالب استخراج، دسته بندی و ارائه شده تا علاقه مندان به اقتضای زمان و نوع نیازشان از آن بهره گیرند. لازم به ذکر است که ابعاد موضوع بسیار گسترده می باشد و در اثر حاضر سعی شده متناسب با سوال های عرضه شده، نکات راهبردی تحقیق و نگارش متون پژوهشی مطرح شود. ان شاء الله در فرصت های مناسب دیگری، موضوع در قالب یک متن تحلیلی منسجم تنظیم و عرضه خواهد شد. با توجه به اهمیت و گستردگی موضوع در کارگاه حاضر، فقط اصول کلان بررسی شده است. افزون بر آنکه در متن پیش رو سعی شده جانب اختصار رعایت شود و مثال ها و مباحث توضیحی حذف شده اند. لذا علاقه مندان می توانند در صورت تمایل به متن تصویری کارگاه در لوح فشرده مراجعه نمایند.

انجمن های علمی دانشجویی

دانشکده معارف اسلامی و علوم سیاسی

سازمان بحث

بررسی متون پژوهشی حکایت از آن دارد که تحقیق و نگارش این متون تابع فرآیندی معینی است که سخنران آن را مستند به تحلیل‌های علمی موجود و تجارب موجود، به سه مرحله اساسی تقسیم می‌نماید:

مرحله اول. ایده‌پردازی که در آن هویت انتزاعی مقاله شکل می‌گیرد.

مرحله دوم. تحلیل که در آن ایده‌های انتزاعی، نظمی منطقی می‌یابند.

مرحله سوم. نگارش که در آن یافته‌های ذهنی منطقی شده، در قالب نوشتاری تنظیم و عرضه می‌شوند.*

اگر چه مراحل بالا شکل دهنده یک پدیده واحد است، اما از حیث روش و ملاحظات محتوایی تابع اصول متفاوتی است که در متن حاضر مهم‌ترین آن‌ها طرح و بررسی می‌گردد. لازم به ذکر است که:

الف. متن حاضر شامل محورهای اصلی بحث و توضیحات مربوط به صورت فشرده است که پس از برگزاری کارگاه پژوهشی تنظیم و تدوین شده است. بنابراین علاقه‌مندان جهت توضیح مبسوط‌تر و یا آشنایی با مثال‌ها می‌توانند، به لوح فشرده پیوست مراجعه نمایند.

ب. اصول بیان شده در این متن، نیازمند مطالعات تکمیلی‌ای است که هر یک می‌تواند موضوع نوشتارها یا کارگاه‌های پژوهشی دیگری باشد. آنچه در کارگاه حاضر محوریت و موضوعیت دارد؛ آشنایی با اصول کلی حاکم بر این فرایند است.

بعد از این مراحل نوبت به عرضه مقاله می‌رسد که خود موضوعی مستقلی بوده و نیازمند بررسی دیگری است. در این مرحله بیشتر گزاره‌های * راهبردی ناشی از تجربه محققان به کار می‌آید که ان‌شاءالله در مجالی دیگر و به صورت مبسوط مطرح خواهد شد.

1

ایده‌پردازی

منظور از «ایده»، نظری است که به صورت کلان و فارغ از هر گونه استدلال و یا منطقی در ذهن محقق «جرقه» می‌زند. «ایده‌ها» سکوی پژوهش به شمار می‌آیند و از این حیث می‌توان آن‌ها را مهم‌ترین رکن یک تحقیق ارزیابی نمود. پژوهشی که با «ایده» همراه نباشد، دچار نوعی سرگستگی است. زحمات فکری و اندیشه‌ای محقق به میزان زیادی خرج نیل به «ایده‌ها» می‌شود. در ارتباط با «ایده» چند نکته را باید مدنظر داشت:

نکته 1. ایده‌ها از منابع مختلفی صادر می‌شوند و برای آن‌ها نمی‌توان حد و مرزی گذاشت.

بر این اساس از ساحت‌های مختلف تخیل، ایمان، تجربه و ... امکان دارد پژوهشگران ایده بگیرند و برای این منظور نمی‌توان حد و مرزی و یا شاخص اعتبار سنجی قرار داد. فرد محقق نباید به ساحت‌های پیرامونش و آنچه در آن‌ها جریان دارد، بی‌تفاوت باشد. چرا که همه ساحت‌ها می‌توانند در بردارنده و مولد ایده‌ها باشند. محقق موفق آن کسی است که از حساسیت و ذکاوت لازم جهت دریافت و پاس داشت ایده‌ها برخوردار باشد.

نکته 2. ایده‌ها به ظاهر ساده و معمولی هستند.

ایده‌ها پیوسته در اشکالی ساده رخ می‌نمایند، لذا باید سعی کرد آن‌ها را دریافت نموده و فریب سادگی آن‌ها را نخورد. افتادن یک سیب - پدیده‌ای که به کرات رخ می‌دهد - می‌تواند برای ذهن حساس (مانند نیوتن)، ایده‌پرداز باشد. بر این اساس نباید از کنار مسائل و پدیده‌های مختلف، «به سادگی» گذشت.

نکته 3. ایده‌ها فرار هستند.

ایده‌ها همین‌طور که به سادگی می‌آیند، به سرعت هم از اذهان رخت برمی‌بندند. برای همین لازم است آن‌ها را مقید و ثبت نمود. بهترین روش داشتن یک دفترچه (کاغذی یا الکترونیک) است که در آن هر ایده‌ای که به ذهنتان

می‌رسد را یادداشت نمایید و نگاه دارید. این دفترچه بهترین مرجع شما برای تحقیقات بعدی خواهد بود. برای مثال اگر در ضمن سخنرانی یک استاد، منبر یک عالم، تلاوت آیاتی از قرآن کریم، دیدن یک فیلم، مطالعه یک کتاب و ... یا حتی در عالم خواب، به ذهن شما ایده‌ای آمد؛ حتماً آن را با توضیحات مرتبط (زمان، مکان، نوع منبع دریافت‌کننده ایده، و ...) در آن دفترچه یادداشت نمایید.

نکته 4. از رجوع به منابع غنی ایده‌پردازی غفلت نشود.

برخی از متون هستند که به دلیل وفور ایده‌های مندرج در آنها از سایر آثار متمایز می‌شوند. برای مثال در مکتب اسلام، قرآن کریم و احادیث معتبر، از جمله این منابع به شمار می‌آیند که به دلیل اتصال به الله منبعی منحصر به فرد، به شمار می‌آیند. از تلاوت مکرر قرآن کریم و تدبیر در آن هرگز غفلت نشود و پیوسته سعی نمایید تا از این متن مقدس بهره‌برداری نمایید. در میان نویسندگان و متخصصان نیز می‌توان در سطحی دیگر، چنین متونی را سراغ گرفت. افرادی که کارشناس یک حوزه علمی می‌شوند، معمولاً در کلام و قلم‌شان شما می‌توانید، «ایده‌های فراوانی جستجو نمایید.

نکته 5. دین و ایده‌پردازی

ایمان به خداوند متعال دارای خیرات و برکات زیادی است، که از آن جمله می‌توان به «بخشیدن ایده» اشاره داشت. التزام به احکام شارع و استمرار در اجرای کامل و صحیح آن‌ها (مانند: اقامه نماز، داشتن اخلاق حسنه، خلوص در کارها، مطالعه برای درک حقایق توحیدی، کمک به دیگران، توجه به نماز شب و تلاوت و تدبیر در قرآن کریم، تولی و تبری و ...) به شدت در ایده‌پردازی مؤثر است. از جمله مواهب خداوند متعال همین جرقه‌های ذهنی است که راه‌گشا است.

نکته 6. ایده‌ها و مطالعات میان رشته‌ای

رسیدن به الگوی مناسبی از تخصص‌گرایی و مطالعات میان‌رشته‌ای در ایده‌پرداز شدن ذهن و همچنین دریافت ایده‌ها مؤثر است. بدین معنا که: اگرچه تخصص‌گرایی شرط مهمی برای بارور شدن ذهن و نیل به ایده است، اما اگر تخصص‌گرایی مانع از آگاهی از سایر حوزه‌های علمی مرتبط شود، ذهن ایده‌پرداز و یا دریافت‌کننده ایده نمی‌شود. پس سعی نمایید با رعایت اصل تخصص (یعنی داشتن یک موضوع و حوزه اصلی برای مطالعه و پژوهش)، به صورت متناسب از سایر دانش‌ها مطلع شده و از آن‌ها در رابطه با حوزه تخصصی‌تان بهره ببرید. مطالعات میان‌رشته‌ای داشته باشید و در مجموع زیاد مطالعه نمایید.

نکته 7. زکات ایده

یکی از کارهای خوبی که محققان و اساتید می‌توانند به آن مبادرت ورزند، عرضه ایده‌هاست. ایده‌ها می‌توانند از سوی افراد ذی‌صلاح دریافت، تحقیق و سپس ثمربخش گردند. بنابراین حبس ایده‌ها در ذهن و یا دفترچه‌ی یادداشت‌مان، کار مناسبی نیست. زکات ایده، عرضه آن است. به ویژه اساتید در کلاس‌های‌شان اگر ایده‌ها را عرضه نمایند، راهنما و کمک خوبی برای پژوهشگران جوان خواهد بود. یا اگر مقاله یا پژوهشی نگاشته می‌شود، بهتر است در پایان آن اگر ایده‌ای وجود دارد، برای مطالعات بعدی به خواننده اثر عرضه گردد.

نکته 8. ارزش سلبی و ایجابی ایده

آنچه ذکر شد، به معنای صحت و اعتبار پیشینی ایده‌ها نیست. به عبارت دیگر از مجموعه ایده‌هایی که به ما می‌رسد، ممکن است برخی اشتباه و غلط هم باشد. اما مطابق یک اصل منطقی، هر ایده دو وجه دارد: وجه ایجابی و وجه سلبی. یعنی اگر ایده‌ای نادرست هم باشد، شما سعی کنید از نقیض آن که صحیح می‌تواند باشد، استفاده کنید. به هر حال ایده را رها نکنید و به نوعی (سلبی و ایجابی) از آن استفاده کنید.

نکته 9. علاقه‌ها و ایده‌ها

ایده‌پردازی با علاقه‌مندی ربط مستقیم دارد. در مقام تحصیل و پژوهش حتماً در حوزه علاقه‌مندی‌تان سرمایه‌گذاری نمایید. برای مثال این همه واحد درسی که در دانشگاه‌ها و در رشته‌های مختلف ارائه می‌شود، همه یک اندازه ارزش ندارند. البته همه آن‌ها باید (در رشته) مطالعه شود و نمره لازم هم گرفته شود، اما شما سعی کنید که همه دروسی که مطالعه می‌کنید در ارتباط با همان حوزه تخصصی تعلق خاطر شما باشد تا به «مطالعه بین رشته‌ای» شما را نزدیک کند. مثلاً شما فقه هم که می‌خوانید اگر علاقه به فلسفه سیاسی دارید، باید به گونه خاصی بخوانید. همین‌طور سایر دروس را متناسب با علاقه‌تان جدی بگیرید.

نکته 10. علاقه‌ها به سادگی درک نمی‌شوند.

البته باید پذیرفت که علاقه واقعی افراد به سادگی (همیشه) کشف نمی‌شود. لذا توصیه می‌شود هیچ درسی را در دوران تحصیل کم‌اهمیت تلقی نکنید. ممکن است در سال اول حس کنید مثلاً روابط بین‌الملل علاقه اصلی شما است ولی دو سال دیگر این به فلسفه سیاسی متمایل شود. لذا به همه حوزه‌ها سر بزیند و سپس با آگاهی حوزه علاقه‌تان را مشخص کنید و متمرکز شوید.

نکته 11. نقد و ایده‌پردازی

از جمله روش‌های خوب برای ایده‌پرداز نمودن ذهن، آشنایی آن با نقد و عادت دادن آن به نقد است. حتماً روش‌های نقد را فراگیرید و سپس شروع کنید به نقد متون (به معنای علمی آن، یعنی بیان نکات مثبت و ضعف متون). حتی جلسات نقد و بررسی متون به صورت دسته‌جمعی و کارگاهی بگذارید. نقد ذهن را برای درک ایده بارور می‌سازد.

نکته 12. خیال و ایده

خیال در ایده‌پردازی نقش ویژه‌ای دارد. لذا توصیه این جانب آن است که رمان‌های تخیلی را جدی بگیرید و مطالعه داشته باشید. البته مطالعه رمان کارکردهای بسیاری دارد (مثلاً روان نمودن قلم و تقویت ساختار ادبی متن) اما گذشته از آن‌ها، مطالعه رمان‌های تخیلی به دلیل اینکه ساحت تخیل را تقویت می‌کند، برای ایده‌پردازی ضروری است.

نکته 13. استفاده از راهنمایی کارشناسان

«کارشناس» به فردی اطلاق می‌شود که در یک حوزه مشخص و معین توانسته به تسلط کافی برسد. به گونه‌ای که مطالعاتش، مقالاتش، تحلیل‌هایش و ... نشان می‌دهد او توانسته به سلطه مورد نظر دست یابد. با این تعریف کارشناس‌ها نعمت بزرگی برای پژوهشگران هستند. چون:

اولاً - در تولید و پردازش ایده‌های شما؛

ثانیاً - معرفی منابع اصلی‌ای که لازم است شما در آن موضوع خاص مطالعه نمایید (منابع اصلی)؛

ثالثاً - در ارائه مشورت‌های موردی برای پژوهش و حتی ارسال مقاله برای نشریه‌ای خاص؛ بهترین کمک محقق هستند.

بنابراین گفت و گو و کسب مشاوره از نخبگان و کارشناسان هر رشته، در ایده‌پردازی می‌تواند کمک بسیار نماید. افزون بر آنکه در شناسایی منابع، نحوه نگارش و حتی رعایت ملاحظات اجرایی در ارسال مقالات هم تأثیرگذارند.

2 تحلیل

اگر چه ایده‌ها جذاب هستند، اما بنا به دلایل متعدد ما فرصت پرداختن علمی به تمامی ایده‌هایمان را نداریم. موانعی چون محدودیت زمان، نوع علاقه‌هایمان، نیاز محیط خارجی و ... ما را به آنجا می‌رساند که به ایده‌ای خاص توجه ویژه نماییم. این دسته از ایده‌ها که برای ما (بنا به هر دلیلی) اهمیت یافته‌اند، می‌توانند موضوع پژوهش گردند.

الف. کارکرد تحلیل

در مرحله «تحلیل» سعی ما معطوف به شرح و بسط ایده و درک زوایای مختلف آن می‌شود و این که بینیم آیا می‌شود ایده مزبور را در نهایت در قالب یک متن علمی عرضه داشت یا خیر؟ توجه داشته باشید که ایده‌ها را می‌توان به سه گروه اصلی تقسیم نمود:

یک. ایده‌هایی که علی‌رغم تأمل و تفکر ما، غریب می‌نمایند و چنین به نظر می‌رسد که ذهن ما توان بهره‌برداری از آن‌ها را ندارد. معنای این ارزیابی آن است که فعلاً این ایده نمی‌تواند موضوع کار ما قرار گیرد. می‌توان آن را عرضه داشت تا دیگران از آن بهره‌برداری نمایند؛ یا این که در آینده خود ما مجدداً به آنها رجوع نماییم.

دو. ایده‌هایی که برای ما جذاب و مهم هستند ولی به دلیل محدودیت‌های مختلف در اولویت اول ما قرار ندارند. این‌ها را می‌توان در برنامه کاری قرارداد و به تدریج نسبت به گردآوری متون مرتبط با آن‌ها اقدام نمود. این ایده‌ها - ان‌شاءالله - پژوهش‌های آتی ما را شکل می‌دهند.

سه. ایده‌هایی که با سوال‌های جاری ما مرتبط هستند و می‌توان آن‌ها را در دستور کار قرار داد.

بر این اساس می‌توان ادعا نمود که «ایده‌ها» به هر حال به کار می‌آیند و نباید آن‌ها را بی‌ارزش و یا کم‌ارزش تلقی نموده و رها کرد. حتی آنچه به کار ما نمی‌آید، می‌تواند برای دیگران بسیار ارزشمند باشد. اما اینکه ما چگونه می‌فهمیم که ایده‌ای در کدام دسته از گروه‌های سه‌گانه بالا قرار دارد، به واسطهٔ تحلیل ممکن است.

ب. روش تحلیل

در مقام تحلیل ایده لازم است که محقق نسبت به برداشتن گام‌های زیر اقدام نماید:

گام اول. سوال محوری که ایده معطوف به آن است را استخراج کنید.

گام دوم. با مطالعه در زمینه سؤال مزبور، از پاسخ‌های دیگران مطلع شوید.

گام سوم. ایدهٔ خودتان را با پاسخ‌های ارائه شده بسنجید؛ اگر مشابه یا ضعیف‌تر بود، می‌توانید ایده را رها کنید — چون قبلاً کسی آن را بیان داشته و شما را قانع می‌کند. اگر از بعدی دارای تفاوت می‌باشد، شایسته توجه است و می‌تواند در دستور کار قرار گیرد.

از ره‌گذر مرحله «تحلیل ایده» محقق باید به آنجا برسد که به مسئله، روش، نکته و یا ملاحظه جدیدی دست یافته که شایسته است وقت و ذهن خود را برای تحقیق آن هزینه کند. مرحلهٔ تحلیل نیازمند مطالعه خوب و آشنایی با ادبیات موضوع است. هرچه این مرحله را بهتر انجام دهید، در مراحل بعدی راحت‌تر و موفق‌تر خواهید بود. اگر با مطالعه اولیه متوجه شدید که این ایده شایسته پژوهش است، گام بعدی را بردارید:

گام چهارم. مطالعه و فیش‌برداری. در این مرحله لازم است منابع اصلی و مرتبط با موضوع شناسایی، مطالعه و مطابق الگوهای استاندارد فیش‌برداری شود. فقط توجه داشته باشید، که استفاده از یک استاد راهنمای آگاه در این مرحله بسیار مهم است. چراکه: چه منابعی را با چه دقتی مطالعه و فیش‌برداری نمایید؟، سؤال مهمی است که در

عصر انفجار اطلاعات (حجم بالای کتب، مقالات، سایت‌ها و ...) فقط کارشناسان خبره می‌توانند شما را هدایت نمایند و از مطالعات غیرضروری شما را حفظ کنند.

ج. نکات تحلیلی

در خصوص تحلیل ایده‌ها نیز به چند نکته توجه داشته باشید:

نکته 14. دیدگاه‌ها و اندیشه‌هایی را که مطالعه می‌نمایید، ساده تلقی ننمایید و پیوسته در پی درک ظرایف آن‌ها باشید تا از این طریق تمایز بین ایده شما و نظرات دیگران، برایتان برجسته و آشکار شود.

نکته 15. تمایزهای نظری لازم نیست حتماً بنیادین و خیلی آشکار باشد، تا ایده شما مطرح گردد. بسیاری از نظریه‌های جدید به واسطه اختلاف نظرهای جزئی، تولید شده است. لذا در تفاوت‌های اندک هم تأمل نمایید و آن‌ها را جدی بگیرید.

نکته 16. روش‌های مطالعه‌ی خوب و سریع را فرا بگیرید و به کار ببندید.*

نکته 17. روش‌های صحیح فیش‌برداری را فرا بگیرید و به کار ببندید.*

نکته 18. ارتباط نظریه - متن - سؤال

اگر سؤال را نقطه آغازین یک مقاله بدانیم، «نظریه» راهنمایی است برای جریان تحلیل نویسنده که در نهایت بخش‌های مختلف متن را مشخص می‌سازد. آنچه به عنوان یک اصل مطرح است، وجود ارتباط بین این سه عنصر است و نویسنده باید این هماهنگی را نشان دهد. لذا:

الف. وقتی دارید نظریه‌پردازی می‌کنید، به سؤالتان دقت داشته باشید.

این دو نکته خود حاوی اصول و مهارت‌های مستقلی است که لازم است به صورت جداگانه به آن‌ها پرداخته شود. در اینجا برای رعایت * اختصار، تیتراژ آن‌ها آمده و در متن کارگاه به پاره‌ای از اصول عملیاتی آن به اجمال اشاره رفته است. به لوح فشرده پیوست مراجعه شود.

ب. وقتی نظریه را مشخص کردید، حتماً بخش‌های مختلف متن را متناسب با آن سازماندهی کنید.

برای مثال اگر سؤال شما از میزان امنیت جمهوری اسلامی ایران در یک منطقه خاص است، باید نظریه‌تان راجع به «سنجش امنیت» باشد و سخن گفتن از دیدگاه‌های مربوط به اهمیت امنیت یا چپستی امنیت موضوعیت اصلی را ندارد. وقتی هم که نظریه مبنا را انتخاب کردید (مثلاً نظریه ایجابی در مقابل سلبی)، آن گاه متن شما متأثر از عناصر سه‌گانه نظریه ایجابی امنیت باید سه بخش اصلی داشته باشد. این‌ها کاملاً تلازم دارد. حال اگر نظریه سلبی را انتخاب می‌کردید، مقاله‌تان دو بخشی می‌شد و بر همین سیاق. گذشته از میزان صحت و سقم نظریه منتخب‌تان (که در جای خود باید نقد علمی شود)، آنچه در این نکته مدنظر است، وجود ارتباط بین این سه رکن است که اصلاً نباید فراموش شود.

نکته 19: فرضیه / فرضیه‌پردازی

فرضیه را به پاسخ کارشناسی احتمالی برای سؤال اصلی تعریف نموده‌اند، که در قالب گزاره‌ای خبری ارائه می‌شود و امکان صدق و کذب دارد. در واقع پژوهش به یک معنا در مقام بررسی صدق و یا کذب فرضیه است؛ اگر به صورت روشمند به هر یک از این دو نتیجه برسید، از ارزش علمی آن چیزی کم نمی‌شود. در ارتباط با فرضیه باید توجه داشت:

الف. وجود یا عدم وجود فرضیه تابعی از نوع پژوهش است.

برخی از پژوهش‌ها بنا به ماهیت، نتیجه احتمالی‌شان را اصولاً نمی‌توان گمانه‌زنی علمی نمود. لذا پاسخ به آن‌ها تابع انجام پژوهش است. بنابراین این پژوهش‌ها «فرضیه بردار» نیستند و نباید برای آن‌ها فرضیه داد. پس فرضیه عنصر ثابت همه پژوهش‌ها نیست.

ب. پردازش فرضیه دقت علمی و مهارت نوشتاری نیاز دارد.

در مواردی که فرضیه‌نویسی می‌شود، باید دقت نمود که هر جمله خبری را نمی‌توان فرضیه قلمداد نمود. فرضیه باید چند ویژگی را به صورت توأمان داشته باشند:

یک. در پاسخ به سؤال باشد. حتماً نسبت سؤال و فرضیه رعایت گردد.

دو. باید دارای بار علمی و ابداع باشد. بیان جملات کلی، بدیهی و یا معمولی، اگرچه می‌تواند صدق و کذب داشته باشد؛ اما فرضیه به حساب نمی‌آیند. لذا حتماً برای نگارش فرضیه باید مطالعه اولیه نموده و سپس براساس ضوابط منطقی و به صورت تخصصی، نگاشته شود.

سه. از حیث نگارش، اختصار، دقت در واژگان و «خبری بودن» رعایت گردد تا جمله مزبور به عنوان فرضیه از مقبولیت لازم برخوردار گردد.

3 نگارش

نگارش یک مقاله در سه سطح انجام می‌شود:

اول. نگارش ساختاری

منظور از نگارش ساختاری، طراحی اسکلت‌بندی مقاله است که نقطه شروع و انجام متن را به ما نشان می‌دهد. من از این قسمت به «نقشه راه» تعبیر می‌نمایم که حداکثر در یک صفحه و در حد یک شکل خواهد بود. در واقع کلیات تمام مقاله باید قبل از شروع به نگارش، در قالب یک تصویر ترسیم گردد. بهترین الگویی که من تاکنون دیده‌ام و به ذهن نظم منطقی می‌دهد، الگوی درختی است.

در این الگو موضوع محوری به مثابه تنه درخت تصور می‌شود و سپس مباحث مربوط به موضوع در دو سطح شناسایی و جای آن‌ها (در قیاس با تنه درخت) مشخص می‌شود:

الف. مباحث مبانی و بنیادینی که در حکم ریشه‌های درخت خواهند بود.

ب. مباحث تحلیلی و تطبیقی که در حکم شاخه‌های اصلی و فرعی درخت خواهند بود.

در اردوی درختی، چند نکته اصلی وجود دارد که باید بر کل مباحث حاکم باشد:

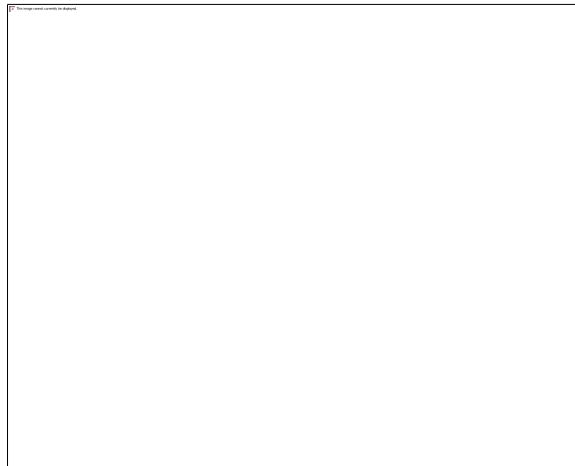
نکته 21. همه مباحث مبانی و ریشه‌ای باید به موضوع واحدی ختم شود.

نکته 22. همه مباحث اصلی و فرعی باید به نتیجه واحدی ختم شود.

نکته 23. همه مباحث متن، باید به نوعی در ارتباط با هم باشند. هیچ موضوع تک افتاده‌ای نمی‌تواند در یک

نوشتار علمی مطرح گردد (نگاه کنید به نمودار شماره 1):

نمودار شماره 1: الگوی درختی تحقیق

دوم. نگارش متن

نگارش متن مستند به نگارش ساختاری و با استفاده از فیش‌های موجود انجام می‌شود و ترکیبی است از تحلیل یافته‌های دیگران و نکات تازه‌ای که به عنوان تحلیل، مؤلف مقاله به آن رسیده است. تهیه متن علمی تابع ضوابط و ملاحظاتی است که مهم‌ترین آن‌ها در قالب نکات زیر بیان می‌شود:

نکته 23. محتوای متن لازم است حداقل چهار محور اساسی را پوشش دهد:

الف. طرح و تبیین مساله پژوهش

در محور نخست، حدود موضوعی مساله پژوهش مطرح شده و ابعاد مساله برای خواننده تبیین می‌گردد. اینکه در مقاله شما، قرار است به چه سؤال اصلی‌ای و چه سؤال‌های فرعی‌ای پاسخ داده شود، در این قسمت باید مشخص گردد.

ب. ارزیابی انتقادی پیشینه تحقیق

در پی آن لازم است دیدگاه‌های دیگران در موضوع بحث مطرح شود. البته از ذکر تک تک دیدگاه‌ها خودداری نمایید و از طریق دسته‌بندی نمودن آن‌ها به ذکر مهم‌ترین آن‌ها بپردازید. ضمناً باید این دیدگاه‌ها با رویکرد انتقادی

مطرح شود تا مشخص شود، نوآوری مقاله شما در قیاس با متون قبلی چیست؟ معنای این سخن آن است که هر چه نقد بهتر و منابع مورد توجه اصلی تر باشد، جایگاه مقاله شما برجسته تر می شود.

ج. طراحی و ارائه چهارچوب نظری - روشی

هر مقاله پژوهشی باید یک نظریه مبنا و یک روش منتخب داشته باشد. بین «نظریه - موضوع - روش» ارتباط وجود دارد و نمی توان هر موضوعی را با هر روشی بررسی نمود. این قسمت بسیار مهم بوده و اعتبار و روایی نتایج تحقیق شما منوط به انجام مناسب آن است. ضمناً انسجام مطالب یک مقاله مدیون انتخاب چارچوب نظری مناسب است. لذا بحث نظری و روشی را به سادگی برگزار نکنید.

د. کاربرست نظریه - روش

در مقام کاربرست نظریه - روش باید داده های خام مربوط به موضوع تحقیق را درون چارچوب نظری مبنا و با روش منتخب قرار دهید و نتایج آن را بنویسید. دقت شود، در این قسمت حتماً باید مساله محور کار کنید و تمامی مثال ها و بررسی هایتان با داده های خام مربوط به موضوع باشد و از ذکر مطالب و مثال های متفرقه خودداری نمایید.

نکته 24. التزام به نقشه راه پژوهش

طرح درختواره ای را که در مرحله دوم تهیه نمودید، پیوسته در کنارتان باشد و در مقام نگارش آن را لحاظ نمایید. حتی فیش های زیادی را که تنظیم کرده اید، مطابق الگوی درختی تقسیم نمایید تا تعدادشان کمتر شود و سپس مطالعه و تجزیه و تحلیل شان آسان تر گردد. به هر حال باید توجه داشت که متن مقاله شما تابعی است از خطوط راهنمای الگوی درختی ای که ترسیم نموده اید. البته این التزام به معنای عدم اعمال اصلاح در آن نیست. پیوسته امکان اعمال اصلاح متناسب با مطالب جدیدی که پیدا می کنید، وجود دارد. آنچه در اینجا مهم است، رعایت اصل ارتباط ساختاری مطالب است و این که اصلاحات و اضافات نباید به صورت تک افتاده و فارغ از شبکه روابط تعریف شده در الگوی درختی، باشد.

نکته 25. دریافت و رعایت الگوی استاندارد نشریات

اگرچه نشریات علمی - پژوهشی تابع اصول و استانداردهای واحدی هستند و هر چه هم جلوتر می‌رویم، به اهتمام کمیسیون نشریات وزارت علوم، تحقیقات و فناوری، این الگوها دارد شبیه تر و یکسان تر می‌شود؛ اما با این حال پاره‌ای از تفاوت‌های جزئی بین آنها وجود دارد. برای همین توصیه می‌شود، حتماً الگوی استاندارد هر نشریه را - که در اول آن آمده - ملاحظه و رعایت نمایید. به ویژه در خصوص حجم صفحات مقاله، نحوه ارجاعات، شیوه نگارش متن و محورهایی که باید در آن باشد.

نکته 26. ضرورت کار با نرم‌افزارهای نشریات تخصصی

امروزه عمده نشریات علمی - پژوهشی از طریق فعال‌سازی سایت‌های خاص خودشان و کاربرد نرم‌افزارهای ویژه ارسال و دریافت مقالات فعالیت می‌نمایند. برای این منظور لازم است نویسندگان از همین طریق ثبت‌نام و اقدام نمایند. ارسال پستی و پیگیری تلفنی نکته مثبتی به شمار نمی‌آید.

نکته 27. آشنایی با رویکرد نشریات علمی - پژوهشی

قبل از آنکه مقاله‌ای را برای نشریه‌ای خاص تألیف و ارسال دارید، حتماً مقالات شماره‌های پیشین آن را ملاحظه و مطالعه نمایید تا با رویکردها و اصول ثابت آن نشریه آشنا شده و در نوشتار خودتان تا آنجا که ممکن است، رعایت نمایید. توجه داشته باشید که مطالعه شماره‌های پیشین از دو حیث اهمیت دارد.

اول. از آن حیث که به شما اصول کلی و رویکرد حاکم بر نشریه را می‌آموزد.

دوم. لازم است در تألیف مقاله از مقالات منتشر شده مرتبط در آن نشریه، حتماً استفاده شود. بدین صورت که در ارجاعات و یا در پیشینه تحقیق به آنها اشاره شود.

نکته 28. استفاده از تیرهای فرعی

تیتراهای فرعی اگر به صورت مناسب انتخاب شود، متن را به قسمت‌های کوچک‌تری تقسیم می‌نماید که مطالعه و فهم آن‌ها برای مخاطب آسان‌تر می‌شود. از این منظر درج تیتراهای فرعی یک ضرورت است و مقاله را از حالت سخنرانی یک دست و یا انشاءگونه و طولانی خارج می‌نماید. البته توجه داشته باشید که تیتراهای فرعی باید تابع یک ضابطه منطقی باشد و با الگوی درختی مقاله شما حتماً تناسب و همخوانی داشته باشد. در مقالات معمولاً بیش از دو صفحه نوشتن آن هم بدون تیترا فرعی مناسب، توصیه نمی‌شود.

نکته 29. مهارت نگارش «با فضای خالی»

برای درک این مهارت یک مثال می‌زنم. بعضی از دانشجویان دارای ذهن علمی بسیار حساسی هستند، به گونه‌ای که اگر به هر مجهولی برسند، حتماً باید آن را حل و رفع نمایند تا بتوانند ادامه مطالب را تحلیل و مکتوب نمایند. این گونه افراد وقتی به موضوعی می‌رسند، تمام توانشان را معطوف به حل آن می‌کنند. مثلاً اگر می‌خواهند بگویند چهار تعلق از دموکراسی وجود دارد، و فقط سه موردش را فیش‌برداری کرده‌اند؛ کار تحقیق را رها می‌کنند، می‌روند دنبال منابع می‌گردند تا دیدگاه چهارم را هم پیدا کنند و بنویسند و سپس خیالشان آزاد شده به ادامه مطلب می‌پردازند. حال آنکه روش دیگر آن است که جای روایت چهارم را خالی گذاشته، نگارش مقاله ادامه یابد. در پایان می‌توان به یکباره جاهای خالی را پر کرد. این روش دو مزیت دارد:

اول آنکه - صرفه‌جویی در وقت می‌شود؛ چرا که از رجوع‌های مکرر مانع می‌شود.

دوم آنکه - بسیاری از مطالب در آینده یا موضوعیت‌شان را از دست می‌دهند و یا شما در ذیل فیش‌های دیگر آن‌ها را پیدا می‌کنید؛ لذا نیاز به مراجعه، منتفی می‌گردد. در مجموع باید نویسنده بتواند «با فضای خالی» متن نویسی کند.

نکته 30. زمان نگارش خاص و محدود است.

ذهن نویسنده پیوسته در یک حالت و وضعیت نیست. در پاره‌ای از موارد ذهن آمادگی بالایی دارد و به اصطلاح نگارش خیلی سریع و راحت انجام می‌شود. این فرصت‌ها را باید غنیمت شمرد و به هیچ وجه از دست نداد. در

این مواقع، وقت را برای مراجعه به کتب مختلف (مثلاً) برای دقیق کردن آدرس یک منبع، یا بازخوانی متن و غلط‌گیری تایپی و ... هدر ندهید. حتماً شروع به نوشتن نمایید و اگر توانستید، کارهای تکمیلی‌ای که وقت بر است را نیز انجام ندهید و برای زمان دیگری بگذارید. مثلاً ارجاعات را با کد مشخص نمایید و نگارش را ادامه دهید. در مراحل بعدی می‌توانید منابع و مآخذ دقیق را با استفاده از کدها اصلاح و تکمیل نمایید. خلاصه کلام آنکه: اگر ذهن فعال شد و قلم روان، از اندک وقت مذکور، حداکثر استفاده را برای نگارش مقاله ببرید.

نکته 31. رابطه نوع فعالیت و وضعیت ذهنی محقق

با توجه به وضعیت ذهنی‌تان، زمان تحقیق و نگارش مقاله‌تان را مدیریت کنید. در یک تقسیم‌بندی کلان می‌توان سه وضعیت فکری را برای نویسنده، شناسایی نمود:

وضعیت اول. خستگی ذهنی و عدم توانایی برای انجام فعالیت‌های علمی

در این حالت به سراغ پژوهش نروید. چون زحمت زیاد می‌کشید ولی کارآمدی خیلی کمی دارید. پیشنهاد می‌شود به فعالیت‌های مناسب دیگر که رافع خستگی هستند پردازید.

وضعیت دوم. آمادگی ذهنی، اما بدون حوصله تحلیل و تامل

در این حالت شما فرصت برای تحقیق دارید، اما ذهنتان از تحلیل و تامل سرباز می‌زند. در این مواقع نگارش توصیه نمی‌شود اما کارهای تکمیلی مقاله، می‌تواند رخ دهد. کارهایی که زمان بر است ولی تحلیل و تامل دقیق علمی لازم ندارد. مثلاً کنترل متن از حیث ویراست و اصلاح اغلاط، تکمیل منابع و به روز کردن و استانداردسازی آن‌ها، و ... در این وضعیت سعی کنید این گونه کارها را انجام دهید.

وضعیت سوم. آمادگی ذهنی با توان تحلیلی مناسب

این وضعیت اگر چه از حیث زمانی اندک به دست می آید، امر بسیار ارزشمند است. در این زمان شروع به نگارش نمایید و وقت خود را صرف موارد تکمیلی ننمایید. اولویت را در نگارش و تولید متن قرار دهید. مهارت نگارش با فضای خالی در این مقطع بسیار مفید است و کاربرد دارد.

نکته 32. بهره‌مندی از فناوری‌های پژوهش

حتماً در دوره‌های آموزشی و کاربرد نرم‌افزارهای پژوهشی شرکت نمایید. نرم‌افزارهای موجود در مطالعه، فیش برداری، نگارش و حتی تنظیم نهایی و ارسال آن‌ها، شما را یاری می‌رساند. این نرم‌افزارها به شما امکان رعایت استانداردها را در کمترین زمان ممکن با حداکثر بهره‌وری، می‌دهد. لذا توصیه عمومی اینجانب استفاده از این فرصت است.

نکته 33. بهره‌مندی مناسب از جداول، نمودارها، نقشه‌ها و فرمول‌ها و ...

«جدول، نمودار و نقشه»، ابزاری مناسب برای انتقال معنا است. لذا استفاده از آن‌ها به دلیل حجم اندک و انتقال مطالب بسیار، ضروری و مثبت است. البته نحوه استفاده از این موارد - به ویژه در مواقعی که خودتان آن‌ها را تنظیم و ارائه می‌نمایید که کاری ابتکاری و بسیار خوبی هم است - تابع ضوابط و قواعد علمی و هنری است. در این کارگاه فرصت لازم برای ورود به این بحث نیست، اما همین اندازه بگویم که مقالات علمی - پژوهشی از این ناحیه بسیار تقویت می‌شود. البته فلسفه وجودی هر یک از موارد، نوع استفاده از آن‌ها، و میزان استفاده از آن‌ها دارای توجیحات مختلفی است. ان شاء الله می‌توان در یک کارگاه پژوهشی دیگر به طور مبسوط به این موضوع پرداخت. اما توصیه عمومی اینجانب آن است که حتماً به صورت هدفمند و مناسب در مقالاتتان از این امکان (که نرم‌افزارهای خاص و خوبی هم دارد) استفاده کنید.

نکته 34. نگارش نتیجه‌گیری

نتیجه‌گیری مقالات در عین اختصار (حداکثر در یک صفحه) باید به گونه‌ای باشد که در آن خواننده ضمن مطلع شدن از دستاورد مقاله، در پاسخ به سؤال اصلی از نسبت این پاسخ با دیدگاه‌های دیگر موجود مطلع شده و ابعاد نوآورانه آن را درک نماید. افزون بر آن، لازم است در نتیجه‌گیری ابعاد و تبعات پذیرش دستاورد مقاله نیز بیان شود. به عبارتی دیگر مشخص می‌شود که کاربریست نتیجه مقاله حاضر چه تأثیری در حوزه نظری و یا عملی (به تناسب موضوع) خواهد داشت. ملاحظه دیگری که در نتیجه‌گیری باید رعایت شود، نسبت آن با تحلیل ارائه شده در متن است. بدین معنا که نتیجه نباید فراتر از تحلیل‌ها و نه کمتر از آن باشد. و بالاخره اینکه در نتیجه‌گیری می‌توان به ارائه پیشنهاداتی برای مطالعات آتی از منظر مقاله حاضر اهتمام ورزید که امری پسندیده بوده و به تقویت نتیجه‌گیری کمک می‌کند.

نکته 35. نگارش چکیده

اگرچه چکیده در ابتدای مقاله است، اما زمان نگارش نهایی آن پس از پایان یافتن مقاله می‌باشد. دلیل این امر آن است که چکیده (که حتماً متفاوت از مقدمه و یا نتیجه‌گیری است)، حاوی مطالبی است که پس از پایان تحقیق، تکلیف برخی از آن‌ها روشن می‌شود (مانند دستاورد مقاله). بر این اساس در چکیده پس از طرح اجمالی موضوع (در حد دو سطر) باید سؤال اصلی به تصریح ذکر شود و حدود مورد بحث مقاله به طور مشخص بیاید. روش تحقیق و دستاورد نیز باید حتماً در چکیده باشد. تمام این مطالب در استاندارد چکیده‌ها که حدود 200 تا 250 کلمه می‌باشد، لازم است ارایه گردد. سپس کلید واژه‌ها به صورت استاندارد می‌آید. برای نشریاتی که تقاضای ارسال چکیده انگلیسی دارند، حتماً باید این مهم توسط شخص آگاه به زبان انگلیسی و موضوع بحث صورت گیرد و چکیده انگلیسی نیز تهیه و ارسال شود.

نکته 36. مطالعه تخصصی و شناخت منابع

اگر بتوانید برای خود یک حوزه تخصصی در پژوهش تعریف نمایید، یکی از مزایای آن، این است که امکان برداشت از منابع و فیش‌نویسی تخصصی را در کمترین زمان به شما می‌دهد. توضیح آنکه: متون تخصصی از حیث محتوایی تماماً نو نمی‌شوند، بلکه در بهترین حالت درصدی از آن تغییر می‌نماید. بر این اساس اگر شما متون اصلی در یک حوزه مطالعاتی را مطالعه نمایید، می‌توانید ادعا نمایید که بر سایر منابعی که تازه منتشر شده‌اند نیز اطلاع نسبی دارید. دلیل این امر آن است که نویسندگان جدید، معمولاً پیشینه‌ای از مطالب قبلی ذکر می‌کنند که به نوعی تکرار یافته‌های قبلی (البته در قالبی جدید) است. تخصص‌گرایی به شما کمک می‌کند تا در مواجهه با این متون، با یک نگاه اجمالی بتوانید محتوای این بخش از کتب جدید را درک نموده و نیاز به مطالعه مجدد آن‌ها (با دقت و ریزانگاری تمام) نباشد. این ویژگی به ویژه در خصوص منابع غیر فارسی به شما کمک می‌کند و وقت شما را مدیریت می‌نماید. افزون بر آنکه، امکان ارجاع‌دهی به منابع جدید را در کمترین زمان ممکن به شما می‌دهد. و این یعنی غنی شدن منابع مقاله شما.

نکته 37. مستندسازی / منابع

برخی از منابع در مقالات پژوهشی، ارزش مستندسازی دارند. به این معنا که محقق به هنگام طرح مباحث خود، نیازمند استناد به دیدگاه دیگران (به صورت تفصیلی یا اجمالی) می‌شود. در این موارد دقت شود:

الف. سعی شود به منابع رسمی در موضوع رجوع گردد. از نقل مطالب از منابع دست دوم و سوم خودداری کنید.

ب. برای رعایت زمان، نسبت به مطالعه بخشی از آثار اقدام شود در ارتباط با نیاز شما است. به عبارت دیگر لازم نیست تمام یک کتاب مطالعه شود تا دو یا سه موردی که شما نیازمند استناد هستید، مشخص گردد. با استفاده از جستجوی موضوعی یا عنوانی (از طریق نمایه‌های موجود) صفحات مورد نیازتان را شناسایی و نسبت به مستندسازی اقدام نمایید.

نکته 38. ارزیابی و تفکیک منابع

منابعی که شما برای فیش برداری در یک موضوع خاص انتخاب می‌کنید، یکسان نیستند و حسب اهمیت باید رتبه‌بندی شوند. از این منظر می‌توان گونه‌شناسی زیر را معرفی کرد:

الف. منابع اصلی و مرجع

تعداد اندکی از منابع هستند که با توجه به موضوع، نویسنده، ناشر و اعتبارشان در جامعه علمی (که کارشناسان آن حوزه می‌گویند) مطالعه آن‌ها کاملاً ضروری است. این منابع باید با دقت تمام مطالعه و در پیکره‌بندی مقاله استفاده شوند.

ب. منابع مهم

آن دسته از منابعی هستند که بخش‌هایی خاص از آن‌ها می‌تواند به صورت مستقیم یا غیرمستقیم، در تحلیل‌های شما به کار آیند. این منابع به تشخیص محقق می‌توانند معلوم شوند. یعنی محقق با توجه به نیازش، مشخص می‌کند که از کدام نویسنده‌ها می‌تواند برای تأیید مطالب خویش کمک بگیرد. سعی شود این منابع به روز و از اعتبار لازم برخوردار باشند.

ج. منابع تکمیلی

این‌ها مواردی هستند که برای مستندسازی استفاده می‌شود و بعضاً پس از نگارش مقاله و در مقام اصلاح و تقویت مقاله به آن‌ها مراجعه می‌شود. در واقع مدعیات آن‌ها نقش محوری در سمت و سوی مقاله ندارند، اما لازم است که جهت رعایت صحت ادعاها، به نوعی برای آن‌ها منبع ذکر شود.

باید توجه داشت که شناسایی، مطالعه و بهره‌برداری آشکار از دسته اول منابع کاملاً ضروری است و نباید از کنار آن‌ها به سادگی گذشت. کارشناسان هر حوزه این دسته از منابع را معرفی می‌نمایند. گروه دوم به صورت بخشی و

موردی، بهره برداری خواهند شد و بالاخره گروه سوم، در آخر مقاله و در مقام اصلاح ساختاری و شکلی باید به آنها مراجعه شود.

نکته 39. شماره گذاری تیترا

این که تیتراهای اصلی - فرعی مقاله را چگونه از یکدیگر متمایز کنیم، مقوله‌ای سلیقه‌ای است و در نشریات مختلف از روش‌های گوناگونی (مثلاً با فونت قلم‌ها، یا **Bold** نمودن آنها و ...) استفاده می‌شود. یکی از این روش‌ها که من توصیه می‌کنم، سیستم شماره گذاری است. خوبی این روش آن است که به ذهن نویسنده و مخاطب نظم منطقی می‌دهد و از درج مطالب غیرمرتبط جلوگیری می‌کند. در واقع درختواره تحقیق را با این روش راحت‌تر می‌توانید در متن عملیاتی نمایید.

در این روش تیتراهای اصلی با شماره‌های مسلسل 1، 2، و ... مشخص می‌شود و سپس تیتراهای فرعی و فرعی‌تر می‌آیند. برای مثال یک نمونه از شماره گذاری تیتراها را می‌آورم.

1. نظریه‌ها

1-1. نظریه‌های ایجابی

1-1-1. نظریه‌های ایجابی در غرب

1-1-2. نظریه‌های ایجابی در شرق

1-2. نظریه‌های سلبی

1-2-1. نظریه‌های سلبی در غرب

1-2-2. نظریه‌های سلبی در شرق

2. نقد نظریه‌ها [و تا آخر ...]

دقت شود:

همیشه باید تیتريهای فرعی که شماره می‌خورند، تناسب منطقی با تیتري اصلی داشته باشند. اگر تیتري تناسب نداشت، اصلاح یا حذف یا جابه‌جا شود.

توجه داشته باشید:

الف. معمولاً تا سه رقم می‌توان تیتري تعریف کرد. افزایش ارقام مناسب نیست و معمولاً برای مخاطب در درک روابط مشکل ایجاد می‌نماید. پس 2 یا 3 رقم قابل قبول است.

ب. اگر پس از درج سه رقم باز هم تیتريهای فرعی داشتید، از حروف الفبا، سپس اول، دوم، و سپس یک. دو ... استفاده کنید.

ج. همیشه طوری تیتريها را مشخص نمایید که چندجمله‌ای بین تیتري اصلی و تیتريهای فرعی فاصله باشد. یعنی طوری نشود که تیتريها مثل فهرست مطالب پشت سر هم بیایند.

د. استفاده از روش شماره‌گذاری منوط به تجویز آن از سوی نشریات مورد نظرتان است. پس اگر روش دیگری معرفی کرده‌اند، از آن استفاده نمایید.

سوم. پردازش متن

منظور از «پردازش» توجه به نکات جزئی و صوری است که به ارتقاء و استاندارد شدن متن کمک می‌کند. پس از تمام شدن اصل فعالیت و تهیه متن اولیه مقاله، لازم می‌آید پاره‌ای از ملاحظات در آن کنترل شود؛ که در پردازش متن معمولاً به آن‌ها عطف توجه می‌شود. از آن جمله:

1. کنترل تعدد، تنوع و به روز بودن منابع مقاله

2. کنترل ادبیات و ویراست متن

3. کنترل ارجاعات و شیوه نگارش آن‌ها

4. کنترل اسامی خاص (غیرایرانی) به کار رفته در مقاله و نگارش رسم‌الخط اصلی آن‌ها

5. کنترل انطباق با ساختار مقاله و چارچوب نظری

6. کنترل نظم تیتراهای اصلی و فرعی و شماره‌های درج شده

7. و بالاخره کنترل تمام ملاحظات شکلی و محتوایی مدنظر یک نشریه در مقام ارزیابی، و تلاش برای رفع آن‌ها.

این فعالیت شبیه «نازک‌کاری» در بنای یک ساختمان است که اگرچه جنبه تحسینی دارد، اما به هیچ وجه نباید از آن غفلت نمود. در این خصوص توجه به نکات زیر راه‌گشا است:

نکته 40. استفاده از مشاوره و یا کمک فردی که در حوزه مقاله شما تخصص دارد، به عنوان داور همراه شما، توصیه می‌شود. بدین معنا که اگر یک فرد خبیره مقاله شما را مطالعه و کاستی‌های آن را به شما بگوید، و پس از رفع آن‌ها مقاله ارسال شود، بسیار بهتر است.

نکته 41. ویراست ادبی مقاله و اصلاح اغلاط تایپی و نگارشی در ارزیابی بهتر مقاله کاملاً مؤثر است.

نکته 42. مطالعه مقالات پیشین نشریه و یافتن حساسیت‌های نشریه در پردازش مقاله به نویسنده کمک بسیاری

می‌کند.

خاتمه

در مقالات علمی - پژوهشی لازم است به چند موضوع فلسفی نیز توجه شود که به دلیل شیوع معمولاً به آن‌ها کمتر توجه می‌شود؛ حال آن‌که نیازمند تأمل بیشتر و دقت در کاربرست آن‌ها هستند. این موارد در قالب چند نکته بیان می‌شود:*

نکته 43. پژوهش از سویه‌گیری خالی نیست.

اینکه محقق باید بی‌طرف باشد، گزاره‌ای راهبردی و قابل توجه است؛ اما باید در نظر داشت که گزاره‌ها پیوسته گران‌بار از هنجارها هستند و در نتیجه علم ماهیتی هنجاری دارد. پس به ناچار باید ادعای فوق را چنین اصلاح نمود:

الف. سعی کنید در مقام تحقیق و نگارش نتایج آن را از افراط و تفریط در مواجهه با هنجاری خاص احتراز جوید؛ تا از این طریق نه دچار تعصب شده که امکان ملاحظه حقایق را از محقق می‌گیرد؛ نه به «بی‌انصافی» گرفتار شوید که حق واقعیت‌ها را پامال می‌کند.

ب. سعی کنید در مقام تحقیق، هنجارهای مبنا و راهنمای خودتان را به صورت آگاهانه و استدلالی انتخاب کنید و برای خودتان مشخص باشد. آگاهی و اقناع عقلی شرط یک تحقیق خوب است.

ج. سعی کنید در مقام تحقیق، هنجارهای مبنا در مقاله را به صورت شفاف و با استدلال معتبر برای مخاطب خویش - در قالب چارچوب نظری و یا مبانی بحث - عرضه بدارید. این امر امکان تعامل علمی را افزایش می‌دهد. با این توصیف وجود هنجارها در پژوهش، امری مقبول ارزیابی می‌گردد که با تحقیق علمی تعارضی ندارد.

نکته 44. اخلاق پژوهش

هر یک از این نکات از حیث فلسفی قابل بحث‌های مبسوط هستند که معمولاً در فلسفه علم به آن‌ها پرداخته می‌شود. در اینجا فقط کلیات * بحث و دیدگاه محقق آمده است.

پژوهش نیز مانند سایر پدیده های دیگر متأثر از اخلاق است. «اخلاق اسلامی» مقتضیات خاص خود را دارد که در پژوهش باید به آن پای بند بود. البته اخلاق سطوح مختلف دارد و از هر ناحیه ضوابطی برای پژوهشگر پدید می آید. برای مثال: درج منابع و مآخذ به صورت دقیق و کامل و در هر موردی که بهره برداری شده از جمله اخلاق عمومی پژوهش است. یا ارائه دقیق و درست نظریه ها در پیشینه تحقیق از دیگر اصول اخلاق عمومی پژوهش است که لازم است در مقالات علمی - پژوهشی رعایت شوند. اما اصول اخلاقی به همین نکات عمومی ختم نمی شود و از ناحیه اخلاق اسلامی نیز «بایدهایی» تولید می شود. برای مثال رعایت انصاف در بیان و نقد نظریه ها، التزام به صداقت در مقام بیان نوآوری های مقاله، و یا احترام به فهم، درک مخاطب و زمان مخاطب ... از جمله اصول اخلاقی ای هستند که اسلام در این خصوص تأکید بسیار دارد. در مجموع، توصیه به درک و رعایت اخلاق پژوهش (که خود موضوع مهم و مستقلاً است)، کاملاً توصیه می شود.